

Arkeologisk utredning, etapp 1

I kolarnas spår

Arkeologisk utredning etapp 1, inför planerat nytt
industriområde

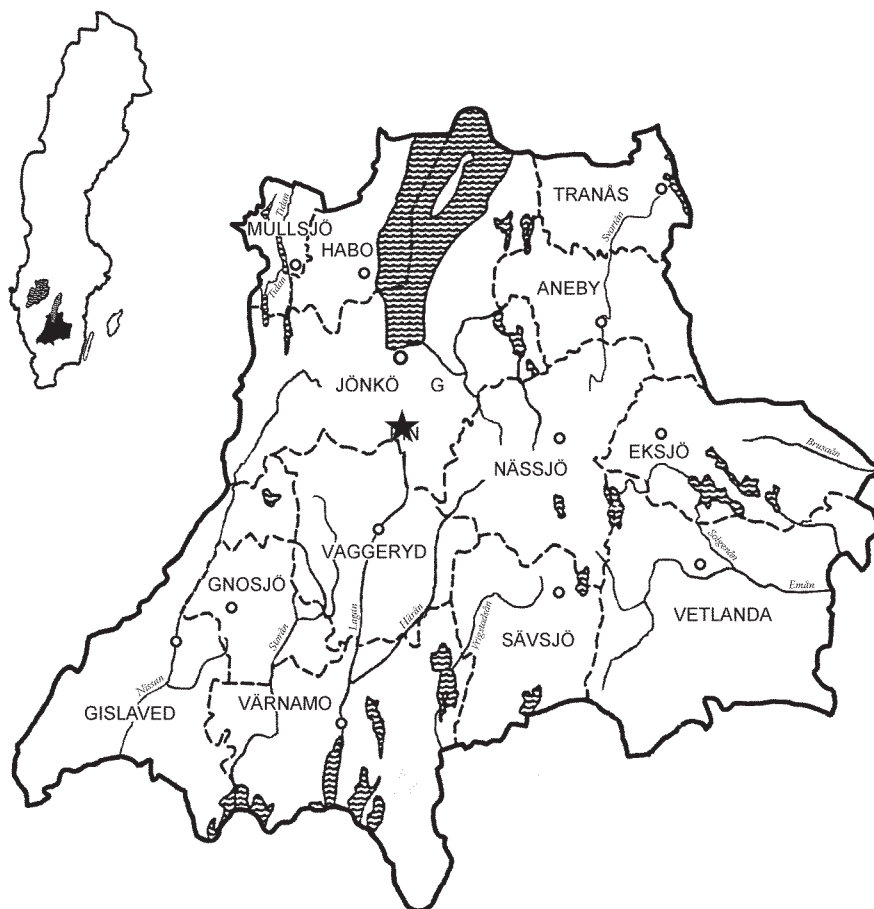
*Barnarps socken i Jönköpings kommun
Jönköpings län*

Arkeologisk utredning, etapp 1

I kolarnas spår

Arkeologisk utredning etapp 1, inför planerat nytt industriområde

*Barnarps socken i Jönköpings kommun
Jönköpings län*

Rapport och foto: Britt Ajneborn
 Grafisk design: Anna Stålhammar
 Tryckning och distribution: Birgitta Blomkvist och Marita Tidblom

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
 Tel: 036-30 18 00
 E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
 Ur karta © Lantmäteriet. Medgivande MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2008

Innehåll

Inledning.....	5
Målsättning och metod	5
Topografi och historik.....	5
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	6
Tidigare undersökningar.....	6
Resultat och diskussion	6
Sammanfattning.....	7
Åtgärdsförslag.....	8
Administrativa uppgifter.....	9
Referenser.....	10
Tryckta källor	10
Kartunderlag	10
Figurförteckning.....	11

Bilagor

Bilaga 1. Utredningsområdet

FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 6E 8a. Skala 1:18 000.

Inledning

Under ett par dagar i augusti 2008 utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk utredning etapp 1, inom fastigheten Stigamo 1:16 m.fl., Barnarps socken. Beställare var Jönköpings kommun, tekniska kontoret, som planerar för ett nytt industriområde. Fält- och rapportansvarig var Britt Ajneborn.

Utredningsområdet utgörs till största delen av flack tallmo. Bruttoytan är ca 120 ha.

Målsättning och metod

Utredningen ska fastställa om det finns synlig fast fornlämning som inte förut är känd. Samt ge länsstyrelsen underlag för att bedöma om och var det finns behov av en etapp 2 av utredningen, i form av markundersökningar, för att fastställa under mark dolda lämningar.

Området har varit föremål för en relativt ny undersöknings-teknik, flygburen laserscanning. Då scannas marken av, och man får ett punktmoln, med miljontals punkter med koordinater och höjdvärden. Sedan filtreras punktmolnet, vilket därefter konverteras till ett raster som visar markförhållandena inom området. I detta fall kunde det redan utifrån den scannade kartbilden ses flera hundra runda upphöjningar i marken med en diameter på mellan 8–22 meter. Dessa var kolbottnar. Närmare bestämt fanns bortåt 320 kolbottnar inom området. Vad man däremot inte visste var hur växtligheten påverkade scanningsresultat. Utredningen skulle också svara på om det fanns lämningar som inte gick att se på kartorna. Det ingick i uppdraget att ta reda på detta förhållande, samt att se om det fanns några topografiska lägen för eventuellt förhistoriska boplatser. Inom området finns RAÄ 33, gravgrupp, RAÄ 133, stensättning samt RAÄ 145 och RAÄ 146 fossil åker. Påträffade anläggningar mättes in med GPS.

Topografi och historik

Området ligger i ett flackt skogslandskap, till största delen bestående av tallmo. Den sydvästra delen av området utgörs av odlad åkermark. Norr om ligger sjön Lovsjön. Väster ut blir marken sank, den övergår så småningom i Store mosse, som är ett större sammanhängande sankområde. Trakten runt Stigamo tillhörde på 1600–1900-talet Tabergs bergslags hyttelag. Gårdarna runt omkring har utgjorts av olika hyttlag, där man framställt järn. Norra Stigamo tillhörde Kråkebo hyttlag. Tabergs bergslag bestod av fem hyttlag i socknarna Månsarp, Barnarp och Sandseryd samt smärre delar av Rogberga och Byarum. Barnarp hade två hyttlag, det minsta var Kråkebo vars masugn byggdes redan 1615 vid Lillån (Lindgren 1962).

FIGUR 2. Tallmo.

FIGUR 3. Bild på växtligheten i området.

FIGUR 4. Ytterligare en bild på en annan del av området.

FIGUR 5. Döda tallar.

Under 1800-talets senare del svarade kolningen för ca 15 % av landets virkesförbrukning. Många järnbruk hade kolartorpare eller landbönder med leveransplikt, och kolning var en viktig binäring för bönderna.

För framställning av järn krävdes stora mängder träkol. Detta förklarar mängden kolbottnar som finns inom utredningsområdet. Utredningsytan är ca 120 hektar stor. Minst 320 kolbottnar efter resmilor finns inom området, detta vittnar om att industriell framställning av kol skett på platsen.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Inom utredningsområdet finns två ytor med fossil åkermark (RAÄ 145 och 146) samt därtill en gravgrupp med två domarringar och en rest sten (RAÄ 33). Vid utredningsområdets södra gräns finns en stor välbevarad stensättning (RAÄ 133). Två torplämningar (S Bommen och Moslätt) finns inom eller precis i anslutning till utredningsområdet. De två områdena med fossil åkermark består av röjningsrösen av både hackerörstyp och sentida karaktär. Ett par stensträngar finns också samt en hålväg inom varje område.

Tidigare undersökningar

Jönköpings läns museum genomförde 2003 en särskild arkeologisk utredning, etapp 1, i samband med utbyggnad av naturgasledning mellan Segerstad i Gislaveds kommun och Torsvik i Jönköpings kommun (Engman 2004). Det nu aktuella utredningsområdet berördes av denna utredning. Inga nya lämningar registrerades inom området.

Resultat och diskussion

Den scannade flygbilden låg till grund som kartunderlag, när den okulära besiktningen genomfördes. Ytan är stor, närmare 120 ha. Det kunde snabbt konstateras att flygbilden med de scannade kolbottnarna hade mycket god precision. Resultatet var lika bra oberoende av terräng och växtlighet. Kolbottnarna visade sig vara runda, 8–22 meter i diameter, med en medeldiameter på ca 18 meter. De är bottenar efter resmilor. De flesta hade stybbgropar runt kanterna. Vid anläggandet av milan restes till att börja med en stolpe i dess mitt, den s.k. bordstaken. Runt denna anlades en botten, en bro eller rost, av slanor. Milveden restes därefter kring bordstaken och när botten var fylld risades och stybbades den, dvs. täcktes först med ris och därefter med kolstybb. Kolningstiden för resmilen var 2–3 veckor, beroende på storlek och kolningsvedens grovlek. Allmänt anses utvecklingskedjan för kolningslämningar vara denna: kolningsgrop, liggmila och sist resmilen, som sägs dyka upp under

1500-talet i samband med vallonernas ankomst till Sverige. Men att det är en generell sanning går inte att påstå, man måste även ta hänsyn till såväl regionala som lokala företeelser (Nilsson 2005).

Vad som var svårt att se på den scannade bilden var gropar såsom kolningsgropar. Ett antal både gropar och kolningsgropar framkom vid besiktningen. Även tre kolarkojgrunder som inte gick att se på kartan fanns inom området. Ett antal täktgropar framkom också, dessa syntes inte heller på kartan, förutom ett par som var ca 20 meter i diameter. Ett mindre område med gropar, ca 11 stycken syntes på kartan, att det rörde sig om gropar kunde man dock inte konstatera förrän man var på plats. Dessa gropar utgjorde troligen rester efter stubbrytning, möjligen kan två av groparna vara urrensade kolningsgropar. De innehöll en mindre mängd sot och kol. En stor del av groparna som fanns inom området är svåra att tolka, några hade diffusa vallar, några lite sot i fyllningen, men de var så pass oklara till sin struktur att det inte i dagsläget går att fastslå att det rör sig om kolningsgropar eller något annat. Två röjningsrösen framkom också, dessa syntes inte på den scannade bilden. De ligger alldeles öster om RAÄ 146, den fossila åkern och kan därför möjligen vara utlöpare därifrån. Alla nya anläggningar kom spridda inom området. Det är svårt att se någon förtätning. Möjligen kan man konstatera att närheten till vägar varit viktig, de flesta lämningar kom i närheten av skogsvägar. En liten fin skäl/gränssten stod i den norra delen av utredningsområdet. På storskifteskartan från 1790 benämns stenen Wägborsröret, med efterföljande beskrivning: *”Wägborsröret emellan tvenne vägar, strax intil, norr om vägen som löper åt Konungssö, hvarest ett röse nu uppsattes tvenne alnar i diameter, deri en flat stenhäll fastkilades en halv aln hög öfver röset och 3/4 alns bredd”*. På storskifteskarta från 1790 samt lagaskifteskarta från 1840 kan man se att utredningsområdet utgjordes av momark. Norr om finns ett område som är benämnt *”östra hagmarken”*. Stigamo benäms också på storskifteskartan som *”1 helt mantal kronoskatte Bergslagshemman”*.

Inga sedan tidigare okända fornlämningar, såsom gravar, framkom vid besiktningen. Inte heller kunde några rester från järnframställning såsom slaggvarpar eller ugnar återfinnas.

Sammanfattning

Under ett par dagar i augusti 2008 utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk utredning etapp 1, inom fastigheten Stigamo 1:16 m.fl., Barnarps socken. Området har granskats med en relativt ny metod, flygburen laserscanning. Det visade sig ge goda resultat på exempelvis kolbottnar, som syns som upphöjda ringar på kartan. Närmare 320 kolbottnar finns inom utredningsområdet. Vad som inte gick att urskilja på den scannade bilden var gropar, t.ex. kolningsgropar. Täktgropar som hade en diameter på ca 20 meter syntes på kartan.

FIGUR 6. Närbild på Wägborsröret.

FIGUR 7. RAÄ 33, en av domarringarna sticker upp ur höstgräset. Från Söder.

Ett par rester efter kolarkojgrunder fanns också, dessa syntes inte heller på den scannade bilden. Det visade sig finnas ett flertal gropar inom utredningsområdet. En del tolkades som kolningsgropar och en del var troligen rester efter stubbrytning, sedan fanns ett antal gropar som inte i dagsläget går att tolka.

Åtgärdsförslag

Denna etapp 1-utredning ska ligga till grund för en eventuell etapp 2-undersökning inom området. Jönköpings läns museum rekommenderar att man tänker på närheten till registrerade forn-lämningar RAÄ 33 och RAÄ 133, när man gör en bedömning av platsen. Utifrån topografin är det svårt att bedöma potentialen för att finna förhistoriska boplatser under mark, då terrängen inom hela området är relativt flack. RAÄ 133, en stensättning, ca 18 meter i diameter och 0,7 meter hög, ligger i en svag östslutning. En sökschaktsgrävning med maskin rekommenderas för att utesluta att dolda lämningar finns under mark. Även två områden med fossil åker sträcker sig in i utredningsområdet. RAÄ 145 är beläget i den sydvästra delen, området som berör utredningsområdet är ca 100 x 100 meter stort. RAÄ 146 ligger som en smal remsa i den nordvästra delen. Den del av den fossila åkermarken som berör utredningsområdet är ca 200 meter lång och 10–30 meter bred. Med tanke på att det inom båda områdena finns röjningsrösen av olika karaktär, stensträngar samt hålvägar, får man ta detta i beaktande vid fortsatta exploateringar av området. Kolbottnarna och kolningsgroparna bör också utredas vidare. Det kan vara intressant att titta närmare på specifika skillnader i kolbottnarna, t.ex. storleksmässigt. Har den någon förankring inom t.ex. olika fastigheter? Kolningsgroparna är spridda över utredningsområdet. En datering av vissa vore önskvärd, för att ge platsen en kontinuitet i tiden. Tre kolarkojor finns också. Det vore önskvärt att undersöka en mindre yta där det finns både kolbottnar, kolarkojor samt kolningsgropar för att om möjligt finna en kontinuitet på en mindre yta inom det stora utredningsområdet. Den västra delen av utredningsområdet innehåller flest lämningar av olika karaktär. Bland annat finns här ett område med 11 gropar, vilka i dagsläget är svårtolkade, ett par av dessa kan visa sig vara kolningsgropar medan andra troligen utgör rester efter stubbrytning. Den nordöstra och den östra delen är glesare på lämningar förutom kolbottnar, den ytan kräver möjligen inte lika stora undersökningar som den västra delen. Man bör dela upp området i olika ytor och utifrån dessa närmare bestämma vad som bör ske inom de olika ytorna, detta med tanke på att hela den undersökta ytan är närmare 120 ha stor. Kolbottnar finns över hela området, de är ca 320 till antalet.

Länsstyrelsen beslutar om ytterligare åtgärder.

Referenser

Tryckta källor

Engman, F. 2004. *Tvärs genom utmarkerna Naturgas mellansverige*. Jönköpings läns museum, Arkeologisk rapport 2004:30. Jönköping.

Lindgren, S. 1962. *Anteckningar ur Tabergs bergslags historia*. Jönköping.

Nilsson, S. 2005. *Bidrag till kunskap om milkolningens ålder*. Särtryck ur Skogshistoriska Sällskapets Årsskrift 2005. Falun.

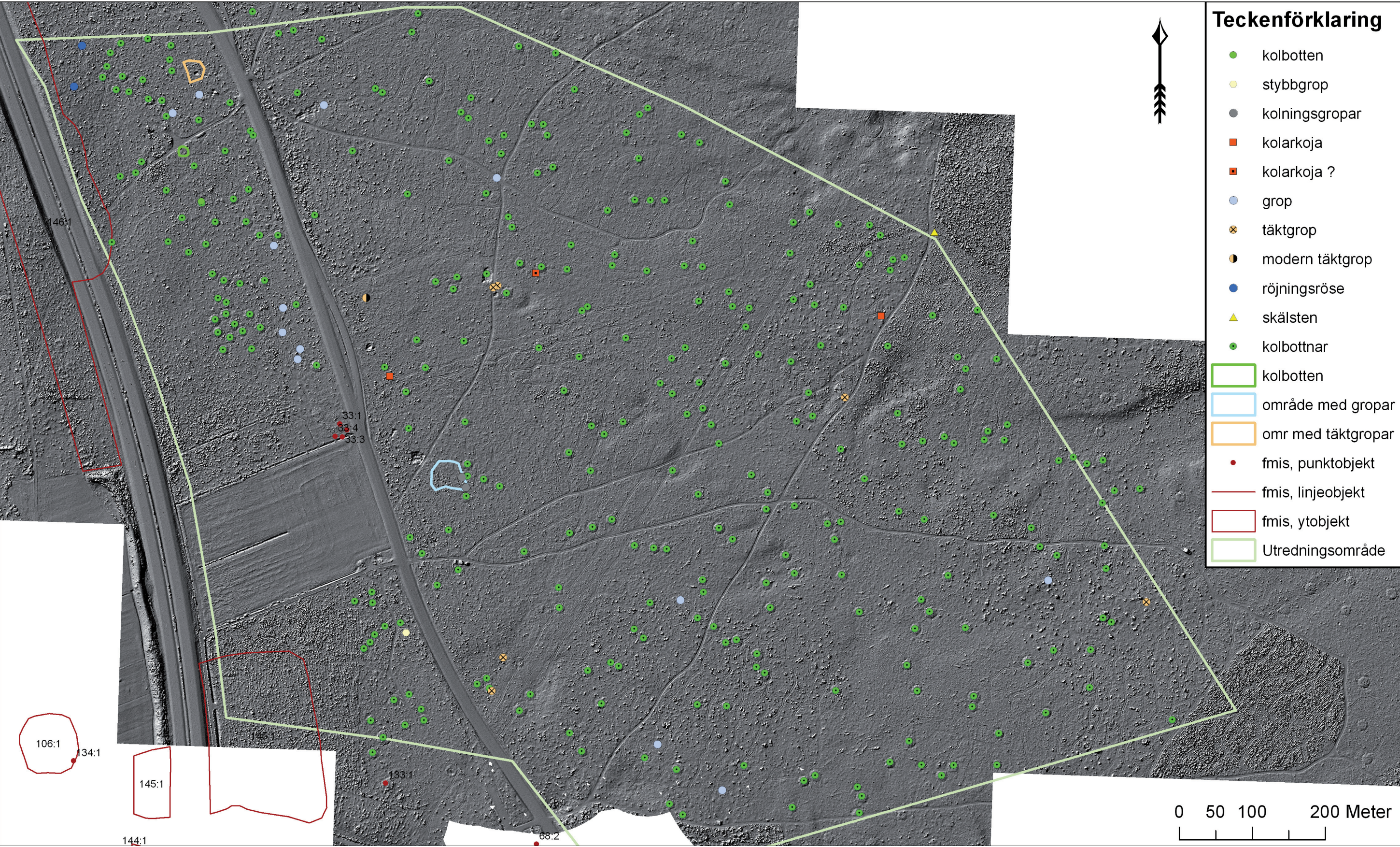
Kartunderlag

Storskifte 1790 06-BAP-11

Laga skifte 1840 06-BAP-32 Joh. Stork

Figurförteckning

Figur 1. Ekonomiska kartans blad 6E 8a	4
Figur 2. Tallmo	5
Figur 3. Växtligheten i området	6
Figur 4. Växtligheten i området	6
Figur 5. Döda tallar	6
Figur 6. Närbild på Wätkorsröret	7
Figur 7. RAÄ 33	7

I gamla tider tillhörde Norra Stigamo Tabergs bergslags hyttelag. Gårdarna runt om i trakten tillhörde olika hyttlag, där man framställde järn. Norra Stigamo hörde till Kråkebo hyttlag, vars masugn byggdes redan 1615.

För att framställa järn, krävdes kol till uppvärmning av masugnarna. Att man utvunnit stora mängder kol i Stigamo kan man se på resterna som blev kvar, nämligen kolbottnarna. Inom den nu undersökta ytan som är ca 120 ha, finns närmare 320 kolbottnar.

